

Kárbin Ákos

A TISZTA EZÜSTTALLÉRTÓL A SÁNTA ARANYMÁRKÁIG

POROSZ VALUTAPOLITIKA AZ 1850-ES ÉS 1860-AS ÉVEKBEN¹

Az 1848. évi európai forradalmakat követően az első világháborúig meghatározó változások állottak be a nemzetállamok történetében. 1860-ban létrejött az egységes Olaszország, 1867-ben megkötötték a kiegyezést, megszületett az Osztrák–Magyar Monarchia, majd 1871-ben Versailles-ban kikiáltották a Német Császárságot.

A második Német Birodalom 1871. januári megszületését követően vette kezdetét a korábbi ezüst pénzrendszernek az aranymárkára való cserélése. Az új valuta története párhuzamos a birodalmi jegybank, a Reichsbank felállításának történetével is. A márka bevezetéséig azonban hosszú utat tett meg Németország. A valutapolitika a császárság megszületése előtt meglehetősen heterogén képet mutatott. Dolgozatunkban az egységet megelőző időkből a legerősebb német állam, a Porosz Királyság valutapolitikáját vizsgáljuk. A német területen az 1848-as forradalom és a császárság kikiáltása között Európa történelmét is meghatározó események zajlottak le. A poroszok győztes háborúk sorozatát vívták: Dánia ellen 1864-ben, majd Ausztriával 1866-ban, végül Franciaországgal 1870-ben. A háborús hódításokkal járó anyagi költségek fedezéséhez megfelelő és eredményes pénzügyi politikát kellett folytatnia Poroszországnak, ellenben a porosz pénz a 19. század közepén nem volt teljesen önálló. Az 1850-es években kereskedelmi érdekeik túl pénzügyi szövetséget kötöttek többek között az osztrákokkal is. Ezt a valutapolitikát használták fel a geopolitikai helyzetük konszolidálására.

¹ Dolgozatunkhoz a kutatásokat a Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD) Forschungsstipendien für Doktoranden und Nachwuchswissenschaftler ösztöndíjával végeztük Berlinben 2011 augusztusa és 2012 januárja között a következő közgyűjteményekben: Das Geheime Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin Dahlem, Bundesarchiv – Berlin-Lichterfelde, Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität zu Berlin, Staatsbibliothek zu Berlin valamint Universitätsbibliothek – Freie Universität Berlin.

A nyugat-európai trendnek megfelelően, a porosz politikai elitben is megjelent egy szándék, hogy csatlakozzanak a Franciaország kezdeményezésére létrejött Latin Éremunióhoz. Végül ezt a megoldási lehetőséget elvetették és egy sajátos utat kezdtek el járni, amely egy stabil és európai vezető pénznek, az aranymárkának a megalkotásához vezetett. Írásunkban ezt az utat kíséreljük meg bemutatni, igyekszünk bepillantást engedni egyes kérdések részleteibe is. Megkíséreljük ábrázolni azt a közös valuta alapú integrációs tervet a 19. század második harmadában, amely egyfajta valutablokkot kívánt felállítani Nyugat-Európában, bevonva az Amerikai Egyesült Államokat is.

Osztrák–német közös múlt, a „Vereinsthaler” 1857

1848 után a világ aranytartaléka hétszeresére emelkedett. Hét év alatt ugyanis Anglia, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok aranykészlete az 1848–1849-es évek átlagához képest 4,9 millió fontról az 1850 és 1856 közötti esztendőben 28,1 millió fontra emelkedett (a vert aranypénzek mennyisége).² Ennek oka az aranyérc óriási mennyiségű kitermelésében keresendő. Az aranyláz olyan területeket tárt fel az intenzív gazdasági tevékenység számára, mint például a Csendes-óceáni térség és az Egyesült Államok.³ 1848 és 1851 között Kaliforniában és Ausztráliában addig kiaknázatlan aranymezőket fedeztek fel, melyeket a következő években művelés alá vontak.⁴ Ennek a nagy mennyiségű kitermelésnek a következtében dömping áron áramlott Európába az olcsó arany. Így az ezüstérc ára az aranyérchez képest emelkedett, amely inflációt okozott.⁵

Nem sokkal később, az 1860-as 1870-es évek fordulóján azonban új ezüstlelőhelyeket fedeztek fel, melynek következtében ismét megváltozott az ezüst- és aranyérc egymáshoz viszonyított ára. Az amerikai Comstock ezüstbányák óriási mennyiségben árasztották el a világ piacait.⁶ Az 1850-es években egy új tendencia alakult ki, mely alapján bizonyos országok a pénzrendszerükben az ezüstöt honosították meg. Az 1870-es évek elejére a nagymértékű ezüst kitermelés következtében elértéktelenedett a pénz. Ennek megfelelően ismét változás állott be az államok ércfedezetében, melyben így már az aranyérc töltötte be az ezüst korábbi szerepét. Innen datálható a nemzetközi aranystandard története.

² *Hobsbawm, Eric J.*: A tőke kora. 1848-1875. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978. 35.

³ *Uo.* 36.

⁴ *Bordo, Michael D.*: John E. Cairnes on the Effects of the Australian Gold Discoveries, 1851–73: An Early Application of the Methodology of Positive Economics. In: *The Gold Standard and Related Regimes*. Editor: Michael D. Bordo. Cambridge University Press, Cambridge, 1999. 127.

⁵ *Hobsbawm* 1978. 36.

⁶ *Flandreau, Marc*: *The Glitter of Gold. Bimetallism and the Emergence of the International Gold Standard, 1848-1873*. Oxford University Press, Oxford, 2004. 179.

A belpolitikai történéseket sok esetben a külpolitikai események alakították a 19. század második felében is. Mindezek mellett fontos, talán a legfontosabb szerepet töltötte be a pénz- és bankrendszer. A német egységet megelőzően a Porosz Királyság törekedett a centralizációra, melynek egyik lényeges eleme a pénzrendszer egységesítésének ideája volt, amelyre az 1850–1860-as évektől folyamatosan törekedtek. A nagyhatalmak közötti konfliktusokban az erő nyelve a katonai potenciál. Egyet azonban világosan látni kellett. Annak a hatalomnak volt militáns ereje, amely mögött megfelelő anyagi kondíció állott. Ennek elle- nére nemcsak az a hatalom lehetet külpolitikai tényező, amely geopolitikailag az, hanem az is, amely gazdaságával vagy pénzügypolitikájával kitűnik a többi közül. Erre jó példa az 1834 óta működött *Zollverein*, amely egy kereskedelmi és gazdasági koncepciónak volt a megvalósulása. A német gazdasági fejlődés mértéke már az 1850-es években dinamikus képet tükrözött. Ennek az intenzív gazdasági fejlődésnek az alapjait az 1815-ben alapított Német Szövetség, illetve az 1834-ben létrehozott *Zollverein* biztosította. 1871-et megelőzően a német vámszövetség megszületése centralizációs törekvést mutatott valamiféle egysé- gesség kialakításában. Németország megszületéséig a Német Szövetségre a szét- húzás volt jellemző. A birodalom egységesítése előtt a partikularizmus a pénz- ügyekben is megmutatkozott. A különállás a pénzügyekben is jelentkezett, mivel a szövetségen belül 17 különböző arany- és 66 féle ezüstpénz volt forgalomban. Ezzel szemben a vámszövetség céltudatos és erőteljes tevékenységével feléb- resztette gazdasági téren az érintett államok érdekazonosságát. Az egység meg- születéséig a *Zollverein* működésében komoly politikai és gazdasági integrációs folyamat játszódott le. A német történetírás korábban jelentős szerepet tulajdoní- tott a porosz törekvéseknek a vámszövetségen belül. Megjelent egy merőben új szemléletmód, amely a folyamatos történeti fejlődés híveként visszautasítja az erőteljes porosz dominanciát.⁷ Marko Kreutzmann, a jeni egyetem tudományos munkatársa, tanulmányban mutatta be a német államokban lejátszódó politikai és gazdasági integrációs folyamatokat.

Politikai és nem utolsó sorban pénzügyi szempontból az egyik legfontosabb kérdés a jegybank ügye volt. A jegybankok állami monopóliummal felruházott központi bankok, amelyek a törvényes bankjegyek kibocsátására voltak feljogo- sítva. A porosz Königlich-Preußische Hauptbankot – illetve, ahogy a poroszok hívták, Preußische Bank – 1846-ban alapították és 1847. január 1-jén állították a királyság szolgálatába.⁸ Első elnöke Christian von Rother (1778–1849) volt, aki

⁷ *Kreutzmann, Marko*: Bürokratische Funktionseliten und politische Integration im Deutschen Zollverein (1834-1871). In: *Historische Zeitschrift*. 288/3 (2009) 613.

⁸ *Lichter, Jörg*: Preußische Notenbankpolitik in der Formationsphase des Zentralbanksystems 1844 bis 1857. (Schriften zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Band 55) Duncker & Humblot Verlag, Berlin, 1999. 96.

a porosz pénzügyek kiváló szakértőjeként vált ismertté. A bank alaptőkéje 11 197 533 tallér volt, amihez közel 10 millió tallérral járultak hozzá a magán-személyek, akiknek azonban nem volt sok beleszólásuk a bank ügyeibe.⁹ A Preußische Bank versenyben állt más német államokkal a kizárólagos bankjegykibocsátás jogáért, azonban ezt a monopóliumot a heterogén pénz nemek egymás mellett élése következtében lehetetlen volt elérnie.

Az úgynevezett kisméret és nagyméret egységek közötti koncepció az 1850-es évek óta formálódott, illetve képviselői nézeteiket a nyilvánosság elé tárták.¹⁰ Ennek legfontosabb eleme az volt, hogy a Bund tagállamai között a legnépszerűbb és legerősebb állam, a Porosz Királyság a legrátermettebb az egységes Németország megalakítására és vezetésére, nem pedig Ausztria. Mindeközben Ausztria a német térség gazdasági integrációs folyamatából kiszorult, mivel kimaradt Zollverien-ből, azonban 1853. február 12-én a két nagyhatalom kereskedelmi szerződést írt alá, így formálisan Ausztria német területei mégis csatlakozhattak a vámszövetséghez.¹¹ Valutapolitikai szempontból az együttműködés rendkívül meghatározó, mivel a poroszok, az osztrákok és Liechtenstein képviselői 1856-1857 között Bécsben és Berlinben folyamatosan tanácskoztak arról, hogy a kereskedelmi kapcsolataik szorosabbra fűzése érdekében közös pénzt kívánnak veretni, amelyet egymás államaiban kölcsönösen elfogadnak törvényes fizetőeszközként.¹² Az osztrákok és bajorok az úgynevezett konvenciók forintot használták 1753-tól, mely pénzrendszert a húszforintos pénzláb szerint vert pénzérmék, valamint az azokat kiegészítő bankjegyek alkották. A konvenciók forintokat 1857-ig, az osztrák értékű forint, illetve „*Vereinsthaler*” bevezetéséig verték.

1857. január 24-én megkötötték az úgynevezett bécsi érmeegyezményt – *Wiener Münzkonvention* –, melynek alapján megkezdték a Vereinsthaler érmék veretését.¹³ Ennek az érmeconvenciónak a lényege az volt, hogy a pénzrendszer alapjául az ezüst szolgált, így ettől a ponttól a fenti államok „*reine Silberwährung*” mellett kötelezték el magukat.¹⁴ A januári szerződéssel valójá-

⁹ *Lichter* 1999. 98.

¹⁰ *Németh István*: Hatalmi politika Közép-Európában. Német és osztrák-magyar Közép-Európa tervezés (1871–1918). L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009. 50.

¹¹ *Hahn, Hans-Werner*: Geschichte des Deutschen Zollvereines. Vandenhoeck und Ruprecht Verlag, Göttingen, 1984. 149.

¹² Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin (a továbbiakban GStAPK) I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2109, 2110, 2011.

¹³ *Otto, Frank*: Die Entstehung eines nationalen Geldes. Integrationsprozesse der deutschen Währungen im 19. Jahrhundert. (Schriften zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Band 71) Duncker & Humblot Verlag, Berlin, 2002. 194.

¹⁴ *Brandt, Harm-Hinrich*: Der Österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848–1860. Band 2. Vandenhoeck und Ruprecht Verlag, Göttingen, 1978. 729.

ban a Habsburgok és a német Zollverein tagállamai egymáshoz szorosan kapcsolódva, fixen rögzítették pénzüik árfolyamát.¹⁵ A szerződés értelmében a korábbi konvenciók forintszabvány helyét a Vereins, illetve magyarul az egyleti szabvány váltotta fel, amely 45 osztrák értékű forint ezüsttartalmát 500 grammban szabta meg. Az ezüstpénz mellett kereskedelmi céllal aranypénzt is verettek, „*Vereinskronen*”, azonban az eltérő európai trendek miatt a nemzetközi kereskedelemhez nehezen tudtak csatlakozni.¹⁶ A bécsi érmeegyezménnyel olyan egységes pénzügyi közösséget hoztak létre, amely több mint 70 millió lelket számlált.¹⁷

Latin Éremunió

Az 1849–1851-es kaliforniai és ausztráliai aranymezők felfedezése következtében nagy mennyiségű arany áramlott be Európába, ami inflációt okozott.¹⁸ Az arany értéke az érc beáramlása következtében az ezüsttel szemben jelentősen csökkent, vagyis azok az államok, amelyek jelentős mennyiségű ezüsttel rendelkeztek, stabil ezüst alapú valutarendszert építettek ki. A vizsgált időszakban ugyanakkor ez némi változást idézett elő, mivel – az ipari és kereskedelmi fejlődés kapcsán – a termelés jóval megelőzte a fogyasztás mértékét. Ez azt eredményezte, hogy a nemzetközi kereskedelem korábban nem tapasztalt lendületet vett. A gyors gazdasági fejlődés égető hatást gyakorolt a pénzüvilágra. Egyre nagyobb szükségét érezték a szakemberek egy olyan pénznek, amelynek fémtartalma más országok pénzegységeihez hasonló, hogy a kereskedelemben az átszámítás maradék nélkül és könnyen történhessen. Későbbi korokat megelőzően az 1850-es években megjelenik a *nemzetközi pénz* gondolata.

Az 1860-as években Franciaország megpróbálkozott egy alternatív megoldással az aranyvaluta helyett. 1865. december 23-án Franciaország, Belgium, Olaszország és Svájc létrehozták az úgynevezett *Latin Éremuniót*.¹⁹ Az Unió

¹⁵ März, Eduard – Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band I. hrsg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Die wirtschaftliche Entwicklung. hrsg. von Alois Brusatti. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien, 1973. 326.

¹⁶ Helfferich, Karl: Die Folgen des Deutsch-Österreichischen Münz-Vereins von 1857. Ein Beitrag zur Geld- und Währungs-Theorie. Verlag von Karl J. Trübner, Strassburg, 1894. 11.

¹⁷ Thomas J. Hagen: Wirtschaftspolitische Bestrebungen Österreichs nach 1848: Alternative zum (Klein-) Deutschen Zollverein? In: Der deutsche Zollverein. Ökonomie und Nation im 19. Jahrhundert. hrsg. Hans-Werner Hahn – Marko Kreuzmann. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 2012. 276.

¹⁸ Hobsbawm 1978. 36.

¹⁹ Greul, Robert: Die Lateinische Münz-Union. Eine völkerrechtsgeschichtliche Studie. Ferd. Dummlers Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1926. 25.

létrehozását a belgák kezdeményezték, a franciák támogatták az elgondolást. A tárgyalások kezdeti szakaszában némi nézeteltérés adódott a tekintetben, hogy Franciaország kivételével valamennyi alapító tagállam az aranyértéket kívánta alapul venni. A francia szakemberek is ezen az állásponton voltak, azonban a kormány ragaszkodott a kettős értékhez, vagyis a bimetallizmushoz.²⁰ Megszületett egy megállapodás, mely szerint a pénzrendszer ezüst alapú maradt, viszont a pénzverés a frankrendszer mintájára történt. Ezekben az országokban névlegesen bimetallikus pénzrendszer volt ugyan, de a kaliforniai és ausztráliai aranyláz megemelte az általános árszínvonalat, ami az ezüsthöz viszonyítva olcsóbbá tette az aranyat. A Latin Éremunió egyfajta megoldási programként funkcionált az aranyérc okozta krízisre és a tagállamok de facto áttértek az ezüst valutára.²¹

A Latin Éremunió államai tehát stabilizálták az ezüst valutát, ami látens módon Franciaország nagyhatalmi törekvéseit biztosította az európai kontinensen. Az Unió országaiban kibocsátott arany és ezüstérméket minden fizetés alkalmával el kellett fogadni. Az arany és ezüst értékviszonyát 1: 15,5-ben állapították meg.²² Franciaország a szerződés megkötése után felszólította az európai országokat és az Amerikai Egyesült Államokat a csatlakozásra, és a nemzetközi pénzegység előkészítésére alkalmas javaslatot tett. A francia államnak nem állt módjában más országok törvényhozó metodikájára hatást gyakorolni. Példának okáért Hollandiában az arany és ezüst értékarány 1: 16,25, Amerikában 1: 15,98 volt.²³ A Latin Unióhoz később törvényesen csak Görögország csatlakozott, más államok, mint például Spanyolország, Szerbia, Románia és nem utolsósorban Ausztria, csak névlegesen kötelezték el magukat a szövetséghez.²⁴ Annak ellenére, hogy a Monarchia tagságát soha nem ratifikálták, mégis a frankrendszer szerinti 1870-1892 között 8 forintos 20 frankosnak és 4 forintos 10 frankosnak megfelelő aranyérméket verettek. Ez a kedvezőtlen nemesérc értékarány melegágyát biztosította a spekulációnak, hiszen az átváltás következtében hatalmas hasznot lehetett lefölözni. A franciák és az Egyesült Államok is nyomást gyakoroltak a Porosz Királyságra az Unióba való belépés érdekében. A poroszok tárgyalásokat is folytattak a francia kormánnyal a Latin Éremunióba való belépésről, azonban nem jutottak eredményre.

²⁰ Az 1892. március havára összehívott valuta-enquête irományai. A nevezetesebb külföldi államok valutaügyének és jegybankrendszerének leírása és azokra vonatkozó legfontosabb törvények. I. kötet. Magyar Királyi Pénzügyministerium. Budapest, 1890. 104.

²¹ Cameron, Rondo: A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1994. 341.

²² Flandreau 2004. 28.

²³ Ciepielewski, Jerzy – Kostrowicka, Irena – Landau, Zbinniew – Tomaszewski, Jerzy: A világ gazdaságtörténete a XIX. és a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 121.

²⁴ Dr. Sára János: A Habsburg uralkodók kora és pénzverése Magyarországon, 1526–1918. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 1991. 424.

A poroszok és a Latin Éremunió

A francia kormány már 1865 novemberében, az Uniót előkészítő tárgyalások során, Édouard Drouyn de Lhuys (1805–1881) külügyminiszter személyében diplomáciai úton felkereste a porosz miniszterelnököt, Otto von Bismarckot. A franciák előírnyozták a tervüket, mely szerint egy valutauniót kívánnak létrehozni, melyben szívesen látnák a poroszokat is, mint tagot. A francia külügyminiszter szerint az Unióba lépő államoknak addig csekély súlyuk volt a nagypolitikában. A poroszok döntsének belépési szándékukról és amennyiben az eredménnyel jár, az esetben a két hatalom együttműködése fokozatosan javulhat. Bismarckot nagy érdeklődéssel töltötte el a dolog, azonban nem tett ígéretet a belépés mellett.²⁵ A miniszterelnök felkérte August Freiherr von der Heydt²⁶ (1801–1874) korábbi pénzügyminisztert, dolgozzon ki egy tervezetet azzal kapcsolatban, hogy mivel járna Poroszország számára, ha csatlakozna a Latin Unióhoz, amely Franciaország hatalmi érdekeit szolgálta. Von der Heydt szerint nem lett volna a szokásoknak megfelelő a porosz pénzlábat a franciával összehangolni, mert ahhoz átfogó valutareformra lett volna szükség. Továbbá, Franciaország tervezte az aranystandard bevezetését. Így von der Heydt nem tudta értelmezni a bimetalisztikus valutaalapot, mivel maga a kezdeményező állam hamarosan át kívánt térni az aranyparitásra. Kijelentette, hogy a poroszok nem hajlandók és később sem kívánják a francia frankrendszer hazájukban adoptálni. Heydt-hez hasonlóan nyilatkoztak a délnémet államok is.

Bismarck bizalmas levélben tájékoztatta Carl von Bodelschwingh (1800–1873), az éppen hivatalban lévő pénzügyminiszterét²⁷ is a Drouyn de Lhuys francia külügyminiszterrel folytatott tárgyalásokról.²⁸ A miniszterelnök arról írt küldeményében, hogy felismerte Poroszország érdekeit abban, hogy a francia 5 frankos rendszerhez csatlakoznia kell. Hangsúlyozta a francia és porosz szövetség szorosabbra fűzésének lehetőségét. Viszont kijelentette, hogy nem ismeri az érmeszerződés kapcsán prognosztizálható előnyöket és hátrányokat. Így arra kérte a minisztert, hogy írásban fejtse ki a véleményét. Bismarck levelére

²⁵ *Thiemeyer, Guido*: Otto von Bismarck, Napoleon III. und die Lateinische Münzunion 1865–1869. In: *Bankhistorisches Archiv* Band. 28 (2002) 14–15.

²⁶ August Freiherr von der Heydt 1862. március 19-től 1862. szeptember 23-ig első alkalommal, majd 1866. június 5-től 1869. október 26-ig második alkalommal is pénzügyminiszter – In: *Brunck, Helma*: Bismarck und das preußische Staatsministerium 1862–1890. (Quellen und Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte Band 25) Duncker & Humblot Verlag, Berlin, 2004. 344.

²⁷ Carl von Bodelschwingh pénzügyminiszter. Második miniszterségének hivatali ideje: 1862. szeptember 23-től 1866. június 5-ig. In: *Brunck* 2004. 344.

²⁸ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Bismarck an – Bodelschwingh; Berlin den 16. November 1865.

Bodenschwingh december 10-én válaszolt.²⁹ Heydt-hez hasonlatos aggályokat fogalmazott meg. Megállapította, hogy Franciaország bimetalikus valutalapon állott. Beszámolójában utalt az 1857. január 24-ei porosz–osztrák érmeszerződésre, továbbá az 1857. május 4-ei törvényre, melyben Poroszország, sok más állammal együtt, valutáját az ezüsthöz igazította. Ezzel összefüggésben kijelentette, hogy a francia és a porosz pénzlábak teljesen eltérnek egymástól. Hosszas beszámolója végén nem zárta ki a csatlakozást, de további szempontok vizsgálatát javasolta.

A francia kormány ragaszkodott az érmeconvenció megkötéséhez a poroszokkal, így berlini nagykövetüket, Vincent Benedetti grófot (1817–1900) küldték a kabinet nevében Bismarck kancellár meggyőzésére. A diplomata beszámolt a kormányfőnek arról, hogy Párizsban miniszteri rangban kívántak kinevezni egy meghatalmazottat, aki a poroszokkal való tárgyalást vezeti. Amennyiben a porosz kormány nem kíván az Unióba belépni, úgy – abban az esetben is – legalább egy előzetes megállapodást kíván kötni a francia vezetés. 1867. március 17-én Félix de Parieu (1815–1893) francia pénzügyminiszter egy jegyzéket adott át Robert von der Goltz (1817–1869) párizsi porosz nagykövetnek.³⁰ Ezen írásban még egyszer kihangsúlyozták a két állam közötti valutaunió szükségességét, valamint előírányozták a valutaárfolyam rendszerét. Bismarck nagy lelkesedéssel fogadta a franciák tervzetét és úgy gondolta, hogy ha nem is a teljes pénzrendszer átalakításával, de kisebb változtatásokkal tehetnének egy próbát. A miniszterelnök véleménye szerint – ellentétben von der Heydt-tel – a közös kereskedelmi érdek megkívánja, hogy a franciák vezette Unióba való belépést a poroszok megfontolják.³¹ Végül is Bismarck a francia nagykövetet úgy engedte el, hogy a poroszok a valutakérdésről jelenleg nem tudnak tárgyalni. Arra hivatkozott, hogy azt még az Északnémet Szövetség államaival egyeztetnie kell. Tehát a kérdést elnapolta, ezáltal nyitva hagyta a lehetőségét egy későbbi csatlakozásnak a Latin Éremunióhoz.

Poroszország belépési szándéka az Éremunióba nemcsak egy politikai ötlet volt, mivel erről a porosz politikai eliten kívül is esett szó. A Deutsche Handelstag – amely a helyi kereskedelmi kamara 1861-ben alapított csúciszervezete volt – már az 1865. évi Frankfurt am Mainban tartott ülésén is beszélt arról, hogy a francia 20 frankoshoz hasonló érmét kellene a németeknek is veretni aranyból.³² Vajon miért volt fontos Franciaország számára Poroszország beintegrálása a Latin Éremunióba? Egy okot megjegyzett a francia nagykövet,

²⁹ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Bodenschwingh an – Bismarck; Berlin den 10. Dezember 1865.

³⁰ Thiemeyer 2002. 14.

³¹ *Uo.* 15.

³² *Ua.*

miszerint országa célja egy egységes valutablokk kialakítása, melyből más európai államok alig tudják kivonni magukat. Ha a frank alapján szerveznék újjá a poroszok a pénzrendszerüket, akkor egy hatalmas európai régió alakulna ki közös valutával, amely hozzájárulna a kereskedelmi és a gazdasági élet fellendüléséhez. Az Ausztria fölött aratott győzelme miatt Poroszország rövid idő alatt kiemelkedett a német államok közül, amely III. Napóleon országának kivívta a figyelmét és veszélyes, továbbá közvetlen vetélytársat látott benne. A franciák kockázatosnak vizionálták azt, hogy a poroszok a délnémet államokat, Franciaországot és Belgiumot is megszállhatják.

Előkészületek az 1867. évi párizsi érmekonferenciára

Az éremuniót alapító tárgyalások helyszíne Párizs volt, itt került megrendezésre 1867. évi világtkiállítás, melynek keretében egy pénzügyi konferenciát szerveztek a franciák. Ez az esemény első alkalommal adott lehetőséget az európai államoknak, hogy valutapolitikájukról értekezzenek. A császári francia kormánytól csakúgy, mint az Olasz Királyságtól, Poroszország is meghívást kapott és részt is kívánt venni az értekezleten.³³ Maximilian von Philipsborn (1815–1885) a külügyminisztérium igazgatója bizalmasan közölte a miniszterekkel, Friedrich von Itzenplitz gróf (1799–1883) és von der Heydt urakkal, Goltz párizsi nagykövet 1867. március 17-én kelt átiratát, amelyből kiderült, hogy a francia kormány javaslatokat tett a két állam pénzrendszerének összehangolására.³⁴ Az iratok megküldésén túl Philipsborn várta a miniszterek szakszerű véleményét. A francia nagykövet előzetesen megküldte a konferencia tervezett programját, így ennek tükrében Bismarck felkérte Itzenplitz gróf kereskedelem-, ipar- és közmunkaügyi miniszterét, hogy végezzen vizsgálatot és tárja fel, illetve összesítse a lehetséges válaszokat.³⁵ Egy szűk hónappal az esemény kezdete előtt azonban a miniszterek még nem tudták megnevezni azokat a személyeket, akiket megbízottként Párizsba küldtek volna. Itzenplitz gróf von der Heydt pénzügyminiszternek írt levelében arról tájékoztatta, hogy a porosz kormány részvételét a konferencián támogatja.³⁶ Ellenben az általa megbízott személyt illetően később ad tájékoztatást. Majd május 29-re Itzenplitz gróf a minisztériuma részéről kijelölte a biztost. Ennek fényében Karl Herzog (1827–1902) a kereskedelem-, ipar-

³³ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Berlin, den 10. Januar 1867.

³⁴ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Philipsborn an – Itzenplitz und von der Heydt, Berlin, den 22. März 1867.

³⁵ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Bismarck an – Itzenplitz an, Berlin, den 10. Mai 1867.

³⁶ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Itzenplitz an – von der Heydt, Berlin, den 24. Mai 1867.

és közmunkaügyi minisztérium titkos tanácsosa töltötte be az egyik tisztelet.³⁷ Herzog volt a poroszok világkiállítási főbiztosa is Párizsban.³⁸ Június 4-én a két miniszter már mindkét követet közösen megnevezve terjesztették Bismarck elé javaslatukat. A pénzügyminisztérium megbízottja Rudolf Meinecke (1817–1905) minisztériumi titkos tanácsos volt.³⁹ Levelükben értesítették a miniszterelnököt, hogy Herzog a pénzügyi konferencián túl a világkiállításon is képviseli Poroszországot, Meinecke csak az értekezleten vesz részt. A Bismarck-vezette porosz kabinet a két komisszárius kinevezését akceptálta, valamint írásban közölte velük a kormány „instrukcióit”.⁴⁰ A küldötteknek tartaniuk kell magukat a kormány rendelkezéseihez, melynek tükrében az 1857. május 4-ei valutatörvényen az idő szerint nem kívántak változtatni. Az esetben, ha más államok azon a véleményen lesznek, hogy szükséges a valutarendszer helyreállítása, akkor ezt megfontolás tárgyává teszik. Ha Poroszország rendezni kívánja valutáját, akkor csakis a „reinen Goldwährug”, vagyis a tiszta aranyvaluta jöhet számításba. A kettős valuta meghonosítására nem törekednek. Az aranyérmék finomságát a 9/10-es arányban kívánják megállapítani, hasonlatosan a koronához és a francia aranyérméhez. Az aranypénz mellett veretnének váltópénzt ezüstből és rézből, melyeket csak egy maximalizált értékben állítanak elő. Bismarck felhívta Meinecke figyelmét az elővigyázatosságra, valamint ezeket az információkat Párizsban Herzog-gal is közölnie kellett. A bajor kormány is meghívást kapott a konferenciára, amit berlini követük közölt Hermann von Thile (1812–1889) külügyminisztériumi államtitkárral⁴¹ és hozzátette, hogy a küldött nevét később hozzák nyilvánosságra.⁴²

Érdekes egy észak-amerikai politikus visszaemlékezése a korabeli Európáról, aki látogatást tett 1867-ben sok nagyvárosban. Többek között járt a világkiállítás miatt nyüzsgő Párizsban, valamint Berlinben is. John Sherman (1823–1900)

³⁷ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Itzenplitz an – von der Heydt, Berlin, den 28. Mai 1867.

³⁸ *Russel, Henry B.*: International monetary conferences. Their purposes, character, and results with a study of the conditions of currency and finance in Europe and America during intervening periods, and in their relations to international action. New York – London, Harper & Brothers Publishes, 1898. 49. jegyzet

³⁹ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Itzenplitz und von der Heydt an – Bismarck, Berlin, den 4. Juni 1867.

⁴⁰ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Bismarck an – Itzenplitz und von der Heydt, Berlin, den 12. Juni 1867.

⁴¹ Hermann von Thile – Unter-Staatssekretär, wirklicher Geheimer Rath und Kammerherr. In: Handbuch über den Königlich Preussischen Hof und Staat. Verlag der königlichen Geheimen Ober- Hofbuchdruckerei, Berlin, 1868. 103.

⁴² GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. von Thile an – Itzenplitz und von der Heydt, Berlin, den 11. Juni 1867.

Poroszországot duzzadó erejűnek írja le, Berlint pedig egy növekvő, fejlődő városnak. Sherman nagy vágya volt, hogy találkozhasson Poroszország miniszterelnökével, Otto von Bismarckkal. Az éppen akkor elhunyt Berlinben székelő amerikai követ Joseph Albert Wright (1810–1867) fia, John C. Wright segítségével Bismarck fogadta az amerikai politikust, ahol lehetőséget kapott a bemutatkozásra. Sherman visszaemlékezésében megjegyezte: Bismarck német akcentussal beszélte az angolt, azonban könnyen érthetően.⁴³ Továbbá lejegyezte, ha Sherman a közelmúlt eseményeire terelte a szót, akkor Bismarck mindig a polgárháborúról és a vezérkari főnökökről kérdezett. Meggyőződéses híve volt az Uniónak és biztosította arról, hogy Poroszország minden lakója hasonlóan vélekedett. Megállapodtak, hogy a világkiállítás további eseményein még találkozhatnak. Bismarck személyisége nagy hatást gyakorolt a fiatal Sherman-ra. Az audiencia nem volt több húsz percnél, mégis úgy érezte, mintha hosszú évek óta baráti kapcsolatot ápoltak volna.⁴⁴ A miniszterelnököt egészséges, ereje teljében lévő, ötvenes éveiben járó férfinak írta le. Nem is tévedett, hiszen Bismarck 1867-ben 52 éves volt.⁴⁵

Az 1867. évi párizsi érme konferencia

Az értekezlet III. Napóleon császár védnöksége mellett 1867. június 17-én nyitotta meg a kapuit.⁴⁶ Összesen húsz ország – a jelentősebb európai országokon kívül – köztük az Amerikai Egyesült Államok is képviseltette magát, mely tanácskozás egészen július 6-ig ülésezett.⁴⁷ Másnap Meinecke és Herzog követek jelentésben számoltak be von der Heydt pénzügyminiszternek a megnyitóről. Beszámolójukban 36 küldöttről szóltak, akik 19 államot képviseltek.⁴⁸ Az érme konferencia jegyzőkönyve szerint az alábbi országok vettek részt az értekezleten: Ausztria, Baden, Bajorország, Belgium, Dánia, USA, Franciaország, Nagy Britannia, Görögország, Olaszország, Hollandia, Portugália, Poroszország, Oroszország, Svédország, Norvégia, Svájc, Törökország, Württemberg.⁴⁹

⁴³ *Sherman, John*: Recollections of forty years in the House, Senate, and Cabinet, an autobiography. Chicago – New York – London – Berlin, 1895. 401.

⁴⁴ *Sherman* 1895. 401.

⁴⁵ *Uo.* 401–402.

⁴⁶ *Russel* 1898. 44.

⁴⁷ *Reti, Steven P.*: Silver and Gold. The Political Economy of International Monetary Conferences, 1867–1892. Westport – Connecticut – London, Greenwood Press, 1998. 33.

⁴⁸ GStAPK I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2124. Meinecke und Herzog an – von der Heydt, Paris, den 18. Juni 1867.

⁴⁹ Conférence monétaire internationale. Procès-Verbaux, Imprimerie impériale, Paris, 1867. 1–3.

A franciák előzetesen minden résztvevő országnak megküldték a Latin Éremunió alapító okiratát, ezzel is a belépési szándékukat ösztönözve. A tanácskozástól az egyes országok különböző eredményeket vártak, példának okáért az Egyesült Államok érdekelt volt a nemzetközi érme létrehozásában. Az amerikai küldöttséget az 1863-ban Berlinben rendezett nemzetközi statisztikai konferenciáról már jól ismert Samuel Bulkley Ruggles (1800–1881) vezette. Léonel de Moustier (1817–1869) francia külügyminiszter megnyitóbeszédében a közös nemzetközi pénzt a kereskedelmi kapcsolatok szorosabbá fűzésére kívánta felhasználni.⁵⁰ Az első ülésen a franciák bemutatták az általuk összeállított kérdőívet („*Questionnaire*”), melybe előzetesen belefoglalták azokat a kérdéseket, amelyeket tárgyalási alapnak és a valutakonferencia központi kérdéseinek tekintettek.⁵¹ A konferencia egyik alapkérdése az volt, hogy egy teljesen új nemzetközi pénzrendszert vezessenek be, vagy függetlenül attól, a jelenlegi valutarendszert használják, mint modellt. Willem Cornelis Mees (1813–1884) a Holland Nemzeti Bank elnöke kijelentette, hogy politikai szempontból egy új rendszer kidolgozása a legjobb megoldás lenne, ami minden államot arra kényszerítene, hogy megreformálja valutapolitikájukat, ily módon nem kerülne hátrányba egyik a másikhoz képest. Viszont több szempontból praktikus megoldás lett volna egy már létező rendszerre való áttérés, vagyis a csatlakozás az Unióhoz.⁵² António José de Ávila gróf (1807–1881) portugál delegált – későbbi miniszterelnök – rámutatott a hasonlóságra a francia 25 frankos és az angol Sovereign között. Végül is a konferencia a 25 frankost ajánlotta a közös pénz alapjául, ami megegyezett a korábban Bécsben rendezett értekezlet által ajánlott osztrák 10 forintos aranyéval, és megközelítette az angol Sovereign és az 5 amerikai dollár értékét.⁵³

A konferencia harmadik ülésnapján szólt hozzá Meinecke az értekezéshez. Kijelentette, hogy Poroszország is csatlakozik a tanácskozás azon megállapításához, amely az aranystandard bevezetését propagálja.⁵⁴ A párizsi értekezlet diplomáciai tárgyalások sorát készítette elő és elérte azt, hogy Európa majdnem minden országa, és az Amerikai Egyesült Államok is, tanulmány tárgyává tették a frankrendszer kérdését. Bizonyítja ezt az a tény, hogy 1868-ban Londonban bizottsági ülést hívtak össze ebben a tárgyban és megegyeztek, hogy támogatják

⁵⁰ Thiemeyer, Guido: *Internationalismus und Diplomatie. Währungspolitische Kooperation im europäischen Staatensystem 1865–1900.* (Studien zur Internationalen Geschichte Band 19), R. Oldenburg Verlag, München, 2009. 44.

⁵¹ *Uo.*

⁵² *Reti* 1999. 42.

⁵³ *Thiemeyer* 2009. 45.

⁵⁴ *Conférence monétaire internationale. Procès-Verbaux, Imprimerie impériale, Paris, 1867. 3e Séance. Jeudi 20 Juin 1867. 33.*

a nemzetközi érme gondolatát.⁵⁵ Magán a párizsi értekezleten az amerikai kormány követe azt a kijelentést tette, hogy kormánya hajlandó a dollár értékét anyyira leszállítani, hogy az 5 frankossal legyen egyenlő.

Meinecke a visszaemlékezéseiben lejegyzett pár gondolatot az érmekonferenciával kapcsolatban. A két porosz követ – Meinecke június 16-án érkezett Párizsba – és Herzog a Rue de Monthieu 11. szám alatt lakott a Champs-Élysées közelében.⁵⁶ A rendezvény hivatalos nyelve a francia volt és Meinecke kifejtette, hogy nem bízott a francia nyelvtudásában, azonban önmagával mégis elégedett volt, mivel várározása felett teljesített a nyelvhasználat terén. Érdekes volt még, hogy az Északnémet Szövetség határain túlról érkezett német küldöttek akcentusával nehezen boldogult.⁵⁷

Az Északnémet Szövetség és az Amerikai Egyesült Államok pénzügyi kapcsolata

Az 1860-as évekre a német államokban jellemző volt a törekvés az egység megteremtésére. A legerősebb német királyság Poroszország és az Osztrák Császárság még úgymond kéz a kézben küzdött egymás mellett 1864-ig a Dán Királyság ellen, hogy a poroszok megszerezhessék Schleswig-Holstein-t.⁵⁸ Fordult a szerencséje az osztrákoknak és 1866-ra már kiélezett konfliktusba kerültek a poroszokkal.⁵⁹ 1866 nyara szintén eseményekben gazdag periódus volt a németek történetében. A poroszok annektálták Holsteint, Hannover, Kurhessent, a Nassaui Hercegséget, valamint Frankfurt am Main szabad várost. Azt megelőzően az új alkotmánnyal konspiráltak. Az 1866. július 3-ai königgrázi győzelemmel a poroszok a szövetségeseik körében, és ellenfeleik között is, nagyfokú presztízst vívtak ki maguknak. A nikolsburgi fegyverszünet és a prágai béke pontjai szabad kezet adtak a Porosz Királyság számára a centralizációban.⁶⁰ A béke ugyanis szavatolta, hogy az osztrák császár hozzájárul a Német Szövetség felbomlásához és ahhoz, hogy Ausztria nélkül Poroszország vezetésével létrejön az Északnémet Szövetség, vagyis a Norddeutscher Bund.

⁵⁵ *Reti* 1999. 47.

⁵⁶ GStAPK VI. Nachlaß Rudolf Meinecke Nr. 1. E. 41. f.

⁵⁷ GStAPK VI. Nachlaß Rudolf Meinecke Nr. 1. E. 42. f.

⁵⁸ *Gall, Lothar*: Bismarck, Preußen und die nationale Einigung. In: *Historische Zeitschrift*. 285/2 (2007) 358.

⁵⁹ *Zimmer, Frank*: Bismarcks Kampf gegen Kaiser Franz Joseph. Königgrätz und sien Folgen. Verlag Styria, Gratz – Wien – Köln, 1996. 125.

⁶⁰ *Brandt, Harm-Hinrich*: Deutsche Geschichte 1850–1870. Entscheidung über Nation. Verlag W. Kohlhammer, Suttgart – Berlin – Köln, 1999. 183.

A porosz vezetésben nem volt egységes szemlélet a valutapolitika tekintetében. Egymást érték a tervezetek a Bundeskanzleramt-ban, amelynek élén 1867. augusztus 12-én kinevezett Rudolph Delbrück (1817–1903) elnök állt.⁶¹ Delbrück köztudottan Bismarck jobb keze volt, közel álltak egymáshoz a kancellárral, aki gazdasági és kereskedelmi kérdésekben gyakran kikérte a véleményét.⁶² Ars poétikáját az egységesítés törvényekbe iktatása jelentette. Delbrück új hivatala élén élharcosa lett az egységes súly- és mértékrendszer bevezetésének az Északnémet Szövetségben.⁶³ Otto Michaelis (1826–1890) a kancellári hivatal tanácsosa, Delbrück beosztottja, a pénzügyek egységesítésekor az aranystandardot javasolta a pénz alapjának. 1868 júniusában a Reichstagban abban állapodtak meg, hogy amint a pénzügyi kondíciók lehetővé teszik, akkor csak az aranyérc alapú pénzrendszert kívánják meghonosítani Németországban. Továbbá megkezdték „az előkészületeket” az egyetemes monetáris rendszer bevezetéséhez.⁶⁴

A francia–német katonai konfliktust megelőzően a pénzvilágban is számottevő változások mentek végbe. Mindezeknek a legfontosabb és legmeghatározóbb alapja az 1867. évi párizsi érme konferencia volt, amely célként tűzte ki valamennyi állam aranyvalutára való átmenetét. Viszont a megvalósításban nem állapodtak meg. Majd az értekezletet követő három évtizedben a valutával kapcsolatos diplomáciában vita alakult ki, hogy helyes volt-e az aranystandard bevezetésének támogatása.⁶⁵

A nemzetközi szakirodalom az 1867. évi érme konferenciát tekinti az amerikai befolyásolási törekvés kezdetének Európára a valutapolitika terén. Az 1867., 1878., 1881., 1889. és 1892. évi nagy érmeügyi konferenciák mindegyikén képviseltette magát az Amerikai Egyesült Államok. Hozzá kell tennünk, hogy – habár ezeken a konferenciákon rengeteg határozat született – az egyezményeik nem bírtak a törvény erejével. Ennek ellenére az amerikaiak igyekeztek befolyásolni az európai kormányokat, illetve a szakembereket a bimetallizmus fontosságáról. Ennek érdekében jelentős erőket mozgósítottak és ez nagy erőfeszítésébe került a tengeren túli hatalomnak. Az amerikai külügyminisztériumban 1801 és 1906 között mindössze 20 fő vitte a hivatalt és e munkatársak közül csak hat

⁶¹ *Morsey, Rudolf*: Rudolph Delbrück (1817–1903) In: Bismarcks Mitarbeiter. hrsg. *Lothar Gall – Ulrich Lappenküper*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn – München – Wien – Zürich, 2009. 76.

⁶² *Delbrück, Rudolph von*: Lebenserinnerungen, 1817–1867. Mit einem Nachtrag aus dem Jahre 1870. Band 2. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig, 1905. 400.

⁶³ *Gall, Lothar*: Bismarck. Der weisse Revolutionär. Ullstein Verlag, Berlin, 2008. 458.

⁶⁴ *Zucker, Stanley*: Ludwig Bamberger. German liberal politician and Social Critic, 1823–1899. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1975. 64.

⁶⁵ *Reti* 1999. 56.

foglalkozott nemzetközi valutapolitikával.⁶⁶ Erre kiváló példa Samuel Dana Horton (1844–1895) esete, aki valamennyi érme konferencián képviselte az Egyesült Államokat, sőt egy rövid időre Európába is költözött, hogy népszerűsítse a kettős értéket.

Az amerikai kormányok pénzügyi elképzeléseinek az alapját a Latin Éremunió alapötlete szolgáltatta.⁶⁷ Terveik szerint egy modern pénzrendszert kívántak létrehozni az Unióhoz hasonlatosan. Ennek alapján az arany és az ezüst közötti értékarányt mesterségesen kívánták megállapítani. Az új rendszerhez minden korabeli független állam csatlakozhatott volna, saját érméi megtartásával. Ellenben egy egységes súly- és finomsági rendszert dolgoztak ki, melynek alapján a kereskedelmi kapcsolatokat kiterjeszthették volna a valuta mentén.

Az amerikai kormány komolyan vette az érme konferencia határozatát és lépéseket tett egy egységes nemzetközi pénzrendszer kidolgozására. A poroszok diplomatájuk révén képviseltették magukat az Egyesült Államokban. Friedrich von Gerolt (1797–1879) 1844 óta teljesített szolgálatot az USA-ban, aki minden idők leghosszabb hivatali időt betöltő diplomatájaként vonult be a német történelembe. 1844-től kisebb megszakításokkal 1854-ig washingtoni „ministerresident”, majd 1854-től 1868-ig porosz követ.⁶⁸ 1868. január 24-től az Északnémet Szövetség követeként töltötte be posztját, egészen 1871. december 31-ig, a nyugálmányba vonulásáig.⁶⁹ Gerolt minden fontos ügyben folyamatosan tájékoztatta Bismarckot az amerikai, illetve az Északnémet Szövetséget érintő eseményekről. Többek között a valutapolitikáról is, pontosabban az amerikai tervzetekről a nemzetközi pénz vonatkozásában. A diplomata jelentéseiből kitűnik egy – a forrásokban Gerolt által E. B. Elliot-ként⁷⁰ aposztrofált – amerikai pénzügyminiszteri hivatalnok. Ez a rövidítés valójában a svéd származású Ezekiel Brown Elliott-ot (1823–1888) takarja, aki óriási munkát végzett az egységes nemzetközi pénzügyi rendszer kidolgozásában.⁷¹

⁶⁶ *Herren, Madeleine*: Hintertüren zur Macht. Internationalismus und modernisierungsorientierte Außenpolitik in Belgien, der Schweiz und den USA 1865–1914. (Studien zur internationalen Geschichte Band 9) R. Oldenbourg Verlag, 2000. 397.

⁶⁷ *Herren* 2000. 396.

⁶⁸ *Eimers, Enno*: Preußen und die USA 1850 bis 1867. Transatlantische Wechselwirkungen. (Quellen und Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte Band 28) Duncker & Humblot Verlag, Berlin, 2004. 19.

⁶⁹ Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. Band 2, G-K. Bearbeiter: *Gerhard Keiper – Martin Kröger*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn – München – Wien – Zürich, 2005. 33.

⁷⁰ Gerolt követi tudósításaiban rendszeresen az Elliot alakot használja egészen 1869 végéig, azonban az Elliott alak a helyes.

⁷¹ Ezekiel Brown Elliott In: Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences, Vol. 24 (May, 1888 – May, 1889) 447–452.

Elliott jártas volt a porosz ügyekben, mivel a fentebb már említett Samuel Bulkley Ruggles társaságában részt vett az 1863. szeptember 6 és 12 között Berlinben megrendezett nemzetközi statisztikai konferencián, ahol előadást is tartott: *On the military statistics of the United States of America* (Az Amerikai Egyesült Államok katonai statisztikája) címmel.⁷² Majd 1864-ben részt vett a porosz-dán háborúban, mint az amerikai kormány Egészségügyi Bizottságának a küldöttje, ahol mindkét hadsereg kórházi és mentőszolgálati ellátását vizsgálta.⁷³ Megfigyeléseit publikálta *Report on Prussian Mortality* (Jelentés a porosz halálozásról) címmel a Porosz Királyi Statisztikai Hivatal lapjában. Ezt követően a '60-as évek második felében visszatért Amerikába, ahol több fontos tanulmányt is publikált a nemzetközi pénz, illetve a valuta témakörében.

A nemzetközi pénz ideája és annak kidolgozása

Elliott egy tervezeten dolgozott az egységes decimális nemzetközi pénzrendszer bevezetéséről a fejlett országokban, amelynek elkészítésével a kormány bízta meg. Elliott Gerolt-hoz írott levelében kifejti, hogy a porosz Vereinskrona érmének van egyedül metrikus mértékegysége az Északnémet Szövetségben.⁷⁴ Gerolt kérésére Elliott átadta tervezetét, amelyben az egységes metrikus tizedes pénzverés bevezetéséről volt szó Németországban, Angliában, Franciaországban és az Amerikai Egyesült Államokban.⁷⁵ A pénzrendszer alapját a francia arany 100 frankos érme alkotta, melynek finom tömege 29,032258 gramm és az érme nyerstömege 32,25806 gramm, finomsága 900/1000.⁷⁶ Eközben a porosz Vereiskrona (egyleti korona) aranytartalma 10 gramm, míg az amerikai arany 10 dolláros érme (Eagle) 15 gramm aranyércet tartalmazott. A francia érmerendszer adaptációját a párizsi valutakonferencia amerikai küldöttségének vezetője, Ruggles javasolta a kongresszusnak. Az amerikaiak óva intették az Északnémet Szövetség államait a francia érmerendszer meg gondolatlan átvételétől, mivel azt Anglia is elutasította.

Gerolt leírt egy személyes esetet. Amikor legutoljára New Yorkban járt, egy német pénzváltónál dollárt váltott Vereinskrona-ra, amit 6,60 aranydollárért

⁷² Uo. 449.

⁷³ Ua.

⁷⁴ Bundesarchiv – Berlin-Lichterfelde (a továbbiakban BA) 1401 Reichskanzleramt Band. 1155. Elliott to – Gerolt, Washington D.C. December 1. 1868. 97.

⁷⁵ BA 1401 Reichskanzleramt Band. 1155. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 2. Dezember 1868. 93. f.

⁷⁶ BA 1401 Reichskanzleramt Band. 1155. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 2. Dezember 1868. 93. f.

váltott át, melynek a valós értéke 6,66 dollár volt.⁷⁷ A pénzváltó közölte Geroltal, hogy hamarosan 3000 darab egyleti koronát fog vásárolni (véleménye szerint mélyen áron alul) és az érméket Philadelphiában kívánta értékesíteni. Majd jelentése végén hozzáfűzte Bismarcknak, hogy személyesen beszélt Hugh McCulloch (1808–1895) – éppen hivatali idejét töltő – pénzügyminiszterrel (1865–1869), aki tájékoztatta, hogy a következő kongresszuson előterjeszti az Elliott-féle reformtervezetet és a törvényi szabályozásról mielőbb tárgyalni fognak.

1869 áprilisában Gerolt washingtoni porosz követ újabb jelentésben számolt be az egységes nemzetközi pénzrendszer bevezetésének állásáról. McCulloch pénzügyminiszter 1869. február 8-án terjesztette Elliott tervezetét a kongresszus elé.⁷⁸ Viszont a demokrata párti Andrew Johnson (1808–1875) elnök 1869. március 4-én leköszönt posztjáról, akinek a helyét a republikánus Ulysses Simpson Grant (1822–1885) tábornok vette át.⁷⁹ A pénzügyminiszterek személyében is változás történt, McCulloch helyét George Sewall Boutwell (1818–1905) töltötte be egészen 1873-ig. Gerolt beszámolt még arról is, hogy William D. Kelley (1814–1890), a képviselőház republikánus tagja, Pennsylvaniából már korábban előterjesztett egy törvényjavaslatot az Elliott-féle valutareform mellett. A választások miatt időhiányba került törvényhozás nem tudott rendelkezni az újításról, így annak megalkotása már csak az újonnan összeült kongresszusra maradt, amely előreláthatólag decemberben ül össze. Az amerikai pénzügyminiszter szóban ígéretet tett Gerolt-nak, hogy amint a tervezetet a kongresszusi nyomda kinyomtatja, úgy azonnal rendelkezésére bocsát majd azokból, amelyeket megküldhet Berlinbe. Ellenben elkészült a nemzetközi veretek grafikai kivitelezési terve, melyet megküldött a kancellárnak. Érdekes azonban, hogy Gerolt jelentésétől néhány nappal korábban rendezték meg az Amerikai Tudományos Akadémia tagjainak találkozóját, amelyen az Elliott-féle reformjavaslatot is megvitaták. Az akadémikusok többsége az Elliott-féle tervezet mellett foglalt állást, így tehát a Ruggels-féle javaslatot, vagyis a francia mintájú arany- és ezüstalapú pénzrendszer adaptációját elutasították.⁸⁰

Gerolt következő valutapolitikai témájú jelentését 1869. október 18-án küldte meg Bismarcknak. Ebben beszámolt az április óta történt fejleményekről. Eszerint az Elliott-féle reformtervezetet Kelley a kongresszus legutóbbi ülésén a kép-

⁷⁷ BA 1401 Reichskanzleramt Band. 1155. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 2. Dezember 1868. 94.

⁷⁸ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1155. Gerolt an – Bismarck, Washington, 27. April 1869. 120. f.

⁷⁹ *Hahner Péter*: Az Egyesült Államok elnökei. Maecenas Kiadó, Budapest. 2006. 148.

⁸⁰ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1155. Gerolt an – Bismarcknak, Washington, 27. April 1869. 121.

viselőház elé terjesztette. Elliott felhívta Gerolt figyelmét egy tanulmányra a Preußische Jahrbücher legújabb számában, melyet Eugène Nothomb (1840–1930) publikált *Die Weltmünze* címmel.⁸¹ Elliott nagy kedvét lelte a dolgozat olvasásában, ugyanis saját memorandumát ennek alapján felülvizsgálta és javaslatait Németország valutareformja szempontjából beledolgozta. Így Elliott javaslata alapján az arany egyleti koronán és a rézváltópénzen nem szükséges változtatnia a porosz kormánynak.⁸² Néhány nappal később újabb jelentésben számolt be a kancellárnak. Amennyiben a pénzügyminiszter elkészítteti a tervezet próbanyomását és azt átadja neki, akkor azt azonnal elküldi Poroszországba.⁸³

Időközben Berlinben változás állott be a Bismarck vezette kabinetben. A miniszterelnökkel köztudottan sokszor ellenséges viszonyt ápolt von der Heydt másodjára is lemondott posztjáról, mivel nem tudott Bismarckkal együttműködni. Hivatalosan nyugállományba vonult. Az uralkodó, félszegeen bár, de Otto von Camphausen (1812–1896) személyében kinevezte az első liberális politikust pénzügyminiszterre 1869. október 26-án.⁸⁴ Később azonban bizonyította a Vilmos által megelőlegezett bizalmat, mivel hivatalát egészen 1878-ig töltötte be és egy sikeres időszakot hagyott a háta mögött. Személye garancia volt az új pénzrendszer, az aranyárka bevezetéséhez, valamint neve a pénzügyi kontinuitással szoros összefüggésben állt.

Gerolt 1869. november 16-án jelentette – mikor az európai postát már elküldte –, hogy Elliott elkészült a tervezetével.⁸⁵ Tehát ezek alapján Elliott november közepére készült el a munkájával, melyet átadott Gerolt-nak, aki azt másnap, november 17-én postázta Bismarcknak.⁸⁶ Az amerikai hivatalnok egy teljes javaslatot dolgozott ki Németország valutareformjával kapcsolatban *Suggestions for the establishment of an international coinage on a decimal and metric basis in Germany* címmel, mellyel egy új pénzstruktúra alapjait kívánta lefektetni. Az új szisztéma kísértetiesen hasonlít az egyleti korona rendszerére, amely pénz-

⁸¹ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1155. Elliott to – Baron von Gerolt, Washington D.C., October 8. 1869. 186; Nothomb, Eugène: Die Weltmünze. Ein Vorschlag zu ihrer Verwirklichung. In: Preußische Jahrbücher. hrsg. von Heinrich Treitschke – Wilhelm Wehrenpfennig. Druck und Verlag Georg Reimer. (Band 24) Heft 2. Berlin, 1869. 161–190.

⁸² BA 1401 Reichskanzleramt Band 1155. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 18. October 1869. 166. f.

⁸³ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1155. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 25. October 1869. 190.

⁸⁴ Brunck 2004. 200.

⁸⁵ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1155. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 16. November 1869. 205.

⁸⁶ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1156. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 17. November 1869. 2.; Elliott, E.[zekiel] B.[rown]: Suggestions for the establishment of an international coinage on a decimal and metric basis in Germany. Washington, 1869. 1–14.

rendszer alapját már nem az egyleti ezüst tallér, hanem a Vereinskrona arany ércéhez kívánták alakítani a párizsi érme konferencia határozatának megfelelően.

Az Északnémet Szövetség washingtoni követe a soron következő jelentését a nemzetközi metrikus pénzrendszerről 1870. április 22-én írta.⁸⁷ Tehát a porosz diplomácia és a kormány a témában több mint öt hónapon keresztül nem érintkezett. Gerolt beszámolt arról, hogy a kongresszusnak jogalkotási javaslatokat kell benyújtani a metrikus érmerendszer bevezetéséről az Egyesült Államokban. A párizsi érme konferencia amerikai küldöttségének vezetője, Ruggles, ismét javaslatot tett a francia érmerendszer adaptációjára a kongresszusban. Ezt a javaslatot azonban nagy ellenvetés kísérte, ugyanis Kelley képviselő már 1870. március 13-án – mint már korábban is javasolta – újra előterjesztette a „világos” és egyszerűbb metrikus pénzrendszer bevezetését az Egyesült Államokban.⁸⁸ A szakértők általában a Kelley-féle reformtervezet mellett érveltek, Gerolt szerint ez minden érintett állam, de különösen Németország számára igen kívánatos lett volna.

Közel egy hónappal később, Gerolt 1870. május 20-án kelt újabb jelentésében számolt be a pénzügyi helyzetről.⁸⁹ Boutwell amerikai pénzügyminiszter közvetett lépéseket tett a Kelley által benyújtott törvényjavaslat kongresszusi megszavazásához. 1870. május 25-én Boutwell jelentésben tájékoztatta a szenátus pénzügyi bizottságát, továbbá Hiland R. Hulburd (1829–1880) számvevőszéki elnököt a különböző reformtervezetekről és pénzügyi helyzetről. Gerolt jelentése további mellékleteket is tartalmazott, többek között egy táblázatot, melyet Elliott készített Kelley reformtervezete alapján. Gerolt felhívta Bismarck figyelmét erre a táblázatra, miszerint az Északnémet Szövetségi Kormányban ezzel kapcsolatosan várható majd a legnagyobb érdeklődés. Bár a követ sietve hozzátette, hogy véleménye szerint a jelenlegi ülészakban nem hiszi, hogy ezzel összhangban meghozzák a kongresszusi határozatot.

Bancroft Davis (1822–1907) – Grant elnök hivatali ideje alatt az Egyesült Államok külügyminiszteri helyettese 1869 és 1871 között, majd 1873 és 1874-ben újra – bizalmasan közölte Gerolt-tal, hogy egy nyomtatott határozatot küldenek számos európai udvari amerikai követségre az egységes nemzetközi valutarendszerről.⁹⁰ Ezt a mellékletet a porosz követ is csatolta, mely egyértelműen ki-

⁸⁷ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1156. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 22. April 1870. 66.

⁸⁸ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1156. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 22. April 1870. 66. f.

⁸⁹ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1156. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 20. Mai 1870. 76.

⁹⁰ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1156. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 22. Juni 1870. 97.

mondta, hogy a jövőben az amerikai valuta alapja csakis az arany standard lehet. Így a Kelley-féle reformtervezet – ellentétben a Ruggels-féle bimetalizmussal – csak az aranyra kívánt alapozni. Ennek megfelelően mutatja be a metrikus súlyú aranyérméket. A 3 aranydolláros érme 9/10 finomságú és 5 gramm aranyat tartalmaz.⁹¹ A 3 gramm színaranyat tartalmazó 2 aranydolláros érmének a tömege és minősége az egyleti koronával egyszerű viszonyban állna. Ez alapján a tervezet azt sugallja, hogy az 1 angol Sovereign és a francia 25 frankos érmék aranytartalmuk és méretük szerint az amerikai 5 dollár (fél Eagle) érméket a fenti szisztéma alapján veretnék. A tervezet 6. és 7. pontja kimondja, hogy az Egyesült Államok és Németország számára egyformán előnyös (mivel az egyleti aranykorona 10 gramm színaranyat tartalmaz és 15 gramm a Double Eagle 10 dolláros darabja). Amennyiben Anglia és Franciaország is hajlandó érmerendszerén változtatni, úgy az Egyesült Államok elnöke javasolja a kongresszusnak az egyszerű metrikus valutareformot. Továbbá arról is tájékoztatta Bismarckot, hogy a Ruggles-féle reformtervezetet, amely a francia érmerendszer adaptációját terjesztette elő az 1867. évi párizsi érme konferencia határozata alapján, a kormány elvetette.

Gerolt 1870. július 7-én kelt jelentésében beszámolt arról, hogy az amerikai kormány feltételelesen javaslatokat tett az Északnémet Szövetség országainak, valamint Nagy-Britanniának az Elliott-féle nemzetközi érmerendszer elfogadására.⁹² Kelley a képviselőházban tartott beszédet a valutarendszerről, amelyben arról számolt be, hogy sok országban adódott nézeteltérés és aggodalom, azonban az egységes nemzetközi pénzrendszer az általános jólétet szolgálja.

Befejezés

1870. július 7-től nem állt rendelkezésünkre további adat Gerolt és Elliott együttműködésére. A magyarázat az lehet, hogy 1871 végén Gerolt sok éves szolgálati idő után nyugállományba vonult. Majd Washingtonban a Német Császárságnak új követe lett Kurd von Schlözer (1822–1894) személyében. Ennek következtében akár meg is szakadhattak a tárgyalások Elliot-tal. Guido Thiemeyer, aki többek között a washingtoni National Archives-ban is kutatásokat végzett, az amerikai kormányok Európára gyakorolt valutapolitikai befolyását az 1878. évi valutaügyi konferenciától datálja.⁹³ Thiemeyer-nek valóban

⁹¹ BA 1401 Reichskanzleramt Band 1156. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 22. Juni 1870. 97. f.

⁹² BA 1401 Reichskanzleramt Band 1156. Gerolt an – Bismarck, Washington, den 7. Juli 1870. 104. f.

⁹³ *Thiemeyer, Guido*: Die Währungsfrage und die Anfänge US-amerikanischer Europapolitik im Jahre 1878. In: *Aufklärung, Konstitutionalismus, Atlantische Welt. Eine Festschrift für Host Dippel*. hrsg. *Thomas Clark – Ulrich Schnakenberg*. Kassel, 2009. 161.

igaza van, hogy az 1878. évi párizsi érme konferenciát az „*amerikai konferenciának*” szokás nevezni, azonban a befolyásolási tevékenységük már jóval azt megelőzően, tíz évvel korábban megkezdődött.

Végül a Német Császársághoz hasonlóan az Amerikai Egyesült Államok is áttért az aranystandardra az 1873. februári törvénynek köszönhetően. Az USA ugyancsak a „*hinkende Goldwährung*”, vagyis a „*limping Standard*” mellett döntött, akárcsak Németország.⁹⁴ A folytatást illetően az amerikaiaknak volt némi kerülőútjuk. A hetvenes évek második felében ugyanis mégis a bimetalizmus mellett döntöttek és – William McKinley (1843–1901) elnöksége alatt – 1900-ban tértek ismét vissza az aranyparitáshoz. Ezzel szemben Németország 1871-től mindvégig az arany valutaalapon állott.

⁹⁴ *hinkende Goldwährung* – *limping Standard* = sántító aranyvalutát jelent.